

دادگری در باستان ۱

(هندوایرانی)

دکتر ابوالقاسم دادور . محبوبه طاهری . شمیم سبزواری

www.ketab.ir

انتشارات آبرخ

سرشناسه	: دادور، ابوالقاسم، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: دادگری در باستان ۱ (هند و ایرانی) / ابوالقاسم دادور، محبوبه طاهری، شمیم سبزواری.
مشخصات نشر	: سمنان: آبرخ، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۳۵۲ ص: مصور (رنگی).
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۷۰۵۹-۹
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۳۱۷] - ۳۲۶.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: اجرای عدالت -- ایران -- تاریخ -- پیش از اسلام
موضوع	: Justice, Administration of -- Iran -- History -- To ۶۳۳
موضوع	: اجرای عدالت -- هند -- تاریخ
موضوع	: Justice, Administration of -- India -- History
موضوع	: عدالت اجتماعی -- ایران -- تاریخ -- پیش از اسلام
موضوع	: Social justice -- Iran -- History -- To ۶۳۳
موضوع	: عدالت اجتماعی -- هند -- تاریخ
موضوع	: Social justice -- India -- History
شناسه افزوده	: طاهری، محبوبه، ۱۳۶۵-
شناسه افزوده	: سبزواری شمیم، ۱۳۷۰-
رده بندی کنگره	: ۱۲۶۳KMH
رده بندی دیویی	: ۵۵۰.۱۲/۳۴۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۲۶۴۷۹۳

انتشارات آبرخ

دادگری در باستان ۱ (هندوایرانی)
 ابوالقاسم دادور، محبوبه طاهری، شمیم سبزواری
 شمارگان ۱۰۰۰ نسخه
 چاپ اول ۱۳۹۹
 طراحی جلد و صفحه‌آرایی محبوبه طاهری
 چاپ نیک
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۷۰۵۹-۹

فهرست

۱	مقدمه
۵	فصل اول: فرهنگ دادگری در تمدن هندوایرانی
۵	تاریخ هند و ایرانیان
۸	فرهنگ هندوایرانی
۱۰	دادگری در تمدن هندوایرانی
۱۲	نتیجه‌گیری
۱۳	فصل دوم: فرهنگ دادگری در هند
۱۳	تمدن‌های بومی دره سند
۱۶	وداییان
۱۶	مبانی فکری دادگری در دوره ودایی
۱۸	آیین ودایی
۲۰	رته و نظام عالم
۲۲	خدایان و ایزدان
۲۳	وارونا
۲۴	میتره
۲۵	ساویتری
۲۵	اوشاس
۲۶	آگنی
۲۷	پادشاهان و پهلوانان
۲۷	یمه
۲۹	ویواسوات
۲۹	داوری واپسین در عقاید وداییان
۳۰	مبانی فکری برهمنیسم
۳۴	اساطیر برهمنی

۳۶	آیین هندو
۳۷	خدایان و ایزدان
۳۷	ویشنو
۳۹	ماتسیا (اوتار اول ویشنو)
۴۰	رام (اوتار هفتم ویشنو)
۴۱	کریشنا (اوتار هشتم ویشنو)
۴۳	بودا (اوتار نهم ویشنو)
۴۴	کالکی (اوتار دهم ویشنو)
۴۴	اینندرا
۴۹	اساطیر مهابهاراتا و رامایانا
۴۹	مهابهاراتا
۵۱	رامایانا
۵۲	مبانی فکری جینیسم
۵۴	مبانی فکری بودیسم
۵۷	نتیجه‌گیری
۵۹	فصل سوم: فرهنگ دادگری در نظام فکری ایران باستان
۵۹	بومیان ایران
۶۴	تمدن عیلام
۶۷	اسناد حقوقی در عیلام
۶۸	پیمان نامه هیتا
۷۱	اسناد اقتصادی در عیلام
۷۲	قوانین در عیلام
۷۶	اسناد مربوط به زنان در تمدن عیلام
۷۸	ایزدان مرتبط با دادگری و عدالت ورزی در عیلام باستان
۷۹	این-شوشیناک
۸۲	نیهوتنه
۸۳	اعتقاد به داوری واپسین در عقاید عیلامیان
۸۵	آریاییان ایران
۸۷	مبانی دینی در سرزمین ایران
۸۸	زرتشتیان
۹۱	اوضاع اجتماعی عصر زرتشت
۹۲	اجتماع زرتشتی
۹۵	جبر و اختیار در باورهای زرتشتیان
۹۶	مبانی فکری زرتشتیان درباره داوری ارواح
۹۸	مبانی فکری زرتشتیان درباره داوری واپسین
۱۰۰	مبانی فکری آیین زرتشتی
۱۰۱	اشه و دراگه
۱۰۲	ایزدان و خدایان آیین زرتشتی مرتبط با عدالت و دادگری
۱۰۲	اهورامزدا

مقدمه

شناخت هر ملتی با مطالعه تاریخ آن سرزمین میسر است و استمداد هر جامعه‌ای با پذیرش قواعدی که قانون نامیده می‌شود، امکان پذیر می‌شود. در میان رشته‌های مختلف تاریخ، تاریخ حقوق و دادرسی زندگی قضایی هر ملتی را نشان می‌دهد. اهمیت ویژه‌ای دارد. از همین رو عدالت و داد از مفاهیم کلیدی و خصیصه‌های اصلی تمدن بشری است و اعتلای تمدن‌ها در گرو پرداختن به این امر مهم است. تمدن‌های شکل گرفته در سرزمین‌های هند و ایران، اوقدیمی‌ترین تمدن‌های جهان هستند و در ادیان و حکومت‌های این دو سرزمین، مفاهیم مرتبط با دادگری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است؛ چراکه پیشرفت جوامع بشری و شکل‌گیری و تداوم حکومت به تعریف این مفهوم در جامعه بستگی داشته و حکومتی پایدار و مستدام را تضمین می‌کند. از جوامع اولیه پیش از آریاییان در فلات ایران و نجد هند، تا امپراطوری‌های بزرگ این سرزمین‌های پهناور، همگی نیازمند وجود قواعدی برای برقراری نظم، تعیین حقوق و تکالیف افراد جامعه بوده‌اند؛ از همین رو، تبیین مواضع مرتبط با اصل دادرسی در تاریخ و فرهنگ سرزمین‌های ایران و هند (شامل اقوام بومی سرزمین‌های ایران و هند، اقوام هندواروپایی و هندوایرانی مانند مادها و پارس‌ها، و در نهایت حکومت‌های ماد، هخامنشی، اشکانی و ساسانی به عنوان قدرتمندترین حکومت‌های دنیای باستان) حائز اهمیت است. مطالعه عوامل مهم در برقراری عدل و داد در تمدن‌های باستانی، نیاز انسان به برقراری عدالت و ایجاد نظم در زندگی اجتماعی از همان بدو تشکیل را نمایان می‌سازد. در همین راستا، توجه به جایگاه مظاهر طبیعت به عنوان اولین الگو در پردازش مفاهیم انتزاعی، اهداف فرمانروایان و رویکرد آن‌ها در اجرای قوانین و نیز نقش دین به عنوان جهان بینی انسان در پرداختن به مفهوم داد اهمیت ویژه‌ای دارد.

مفهوم داد که با مضامینی نظیر عدل، انصاف، قسط و قانون و ... مرتبط است، جنبه‌های حقوقی را دربرمی‌گیرد که مستقیماً با بنیان زندگی اجتماعی پیوند دارد و نمودی از ایجاد مدنیت را در پیشرفت یک

تمدن نمایان می‌سازد. برخورد با مفاهیم مرتبط با عدالت به معنای عمیق‌تری از ابعاد داد و دادگری، رویکردها و کنش‌های اجتماعی و سیاسی متفاوتی را در جامعه به دنبال خواهد داشت و با پیشرفته‌تر شدن و درآمیختن جوانب زندگی فردی و اجتماعی، شکلی پیچیده‌تر به خود می‌گیرد. به همین دلیل با متمدن‌تر شدن جوامع در طول تاریخ، می‌توان سیری از تکامل این مفهوم را در لایه‌ها و بسترهای جامعه بررسی نمود و به همراه آن، شکلی از هنر و فرهنگ به معنای امروزی را در اسناد، آثار معماری و نقش برجسته، ادبیات و اساطیر و... که شاید در گذشته صرفاً جنبه کارکردی داشته‌اند، مشاهده و دنبال کرد. دادگری معانی و مصادیق متعددی را در بر می‌گیرد؛ اما شاید ریشه‌ای‌ترین مسأله در این امر مهم، اصل «راستی» است که برقراری داد را در پی خواهد داشت. مهم‌ترین اصل در برقراری عدالت اجتماعی، معنا و مفهوم «نظم» در پرداختن به امور خصوصی و اجتماعی است که در تنظیم روابط فردی و اجتماعی نمودار می‌گردد. معنای نظم نیز خود گستره‌ای از مفاهیم را به دنبال خواهد داشت؛ از جمله «تناسب»، «قاعده و قانون» و «در جای خود قرار گرفتن هر چیزی» در این حیطه می‌گنجد، چرا که هر چیزی با قرارگیری در جای صحیح خود به بهترین شکل به تکامل می‌رسد.

بررسی و مطالعه مسأله دادگری در جهان باستان، با توجه آدمی به نظم و شکل‌گیری جهان آغاز می‌شود و در این دیدگاه عناصر طبیعت نمایی از مفاهیم زندگی خواهند بود. یکی از مهم‌ترین مظاهر هستی برای تمدن‌های باستانی، نور و خورشید است. خورشید علاوه بر اینکه روشنی‌بخش است و برای فراهم کردن آسایش و ملزومات زندگی مانند گرما، رشد و نمو گیاهان و... مورد نیاز است، برای رفع تاریکی و بینایی نیز ضروری است. خورشید و نمود زمینی آن یعنی آتش، در بسیاری از تمدن‌ها، به عنوان خدایی بزرگ مورد پرستش قرار می‌گیرد. در پرداختن به مفهوم دادگری و عدالت، توجه به شفافیت، خلوص و نیز تمیز دادن اصل و راستی از غیر آن، با نمادهای مربوط به روشنایی و نور همچون خورشید و آتش ارتباط دارد. در حقیقت، مفهوم روشنایی برای افشای حقایق (در معنای استعاری)، نگرش حاکم بر آن که از دیرباز در میان مردمان رواج داشته است را تکامل می‌بخشد. این تلقی و خوانش از نظم جهان در تمدن‌های اولیه در همه ابعاد جاری و ساری است و در نظام اخلاقی نیز مصادیقی را ایجاد می‌نماید که راستی و درستی و مقابله با دروغ از این دست هستند؛ چرا که دروغ، برهم زدن همان نظمی است که خود اساس و بنیان راستی در جهان است. از همین رو می‌توان گفت یکی از مفاهیم دادگری، مواجهه افراد با اخلاقیات برای دستیابی به خویشکاری راستی و پرهیز از دروغ است که هدف نهایی در ادیان باستانی نیز به نوعی به همین رویکرد مرتبط است. بنابراین دین، به این دلیل که نقشی مهم در ایجاد جهان بینی اقوام دارد و می‌تواند در رسیدن انسان‌ها به خوبی و مبارزه با کژی‌ها مؤثر باشد، در مبحث عدالت و دادگری ورود کرده است و در ادیان مختلف، دستورات و توصیه‌های بسیاری در رابطه با برقراری نظم، رعایت درستی و مبارزه با نادرستی ارائه شده است. همچنین به دلیل اینکه دادگری و عدالت، هم در جنبه شخصی و هم در جنبه اجتماعی زندگی نمود دارد، قواعد و قوانین نیز از طرف فرمانروایان و حاکمان

مشخص شده است که با فرهنگ و سنت‌های هر تمدن و جهان‌بینی آن‌ها مناسبت دارد.

از دیگر مصادیق و مظاهر زندگی اجتماعی که وجوه مسأله دادگری را نمایان می‌سازد، پایبندی به عهد و پیمان و توجه به قرارداد‌های اجتماعی است که دست‌کم میان دو نفر بسته شده و نقض و وفای به آن، به گستره دادگری ارتباط دارد و با دروغ و راستی نیز پیوند مستقیم پیدا می‌کند. مسأله پایبندی به عهد و پیمان در اولین جوامع بشری تا پیشرفته‌ترین تمدن و فرهنگ‌های باستانی، اهمیت فراوانی داشته؛ تا جایی که اساطیر، الهگان و خدایان زیادی به آن منتسب شده و حافظ و شاهد عهد و پیمان تلقی شده‌اند. بسیاری از اسناد تاریخی و یادمان‌های دوره باستان، مظاهر مربوط به عدل و دادگری و پایبندی به پیمان را ثبت کرده‌اند. همچنین تلاش شاهان و فرمانروایان برای تشکیل جامعه عدالت‌محور و مبارزه با کژی‌ها و دروغ‌ها نیز بخش مهمی از مصادیق به جا مانده در زمینه دادگری هستند که اصولاً با تصویری از دادخواهی و یا مظاهر وابسته به این امر با حضور شاهان برجای مانده است. درحقیقت این تصویر در هر غالب فکری از دوران تاریخ تمدن بشر، نمایشی از دغدغه‌های انسان‌ها در رابطه با معنا و مفهوم دادگری و عدالت است. این نمایش، گاه ثبت پیمان است و گاه اثبات مأموریتی در برقراری داد؛ گاه اثبات حضور و تصدیق نیرویی برتر برای گسترانیدن عدالت است که با مضامینی چون دریافت دیهیم پادشاهی از خداوند برای برقراری راستی و مبارزه با دروغ همراه است و گاه شرح اقدامات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و ... که توسط فرمانروا صورت گرفته است. همه این اعمال، برای ثبات عدالت در جامعه اجرا شده و هر کدام به نحوی از مظاهر راستی و دادگری در دنیای باستان به شمار می‌آیند.

توجه به امر دادگری در طول تاریخ، زمینه پایداری حکومت‌ها را فراهم کرده که این رویه غیر قابل انکار است. در بسیاری از موارد، تغییر پادشاهی در نتیجه دادخواهی مردم از وجود ظلم و نابرابری و شکاف طبقاتی در جامعه، یا گاه اعتراض به برده‌داری و دریافت مالیات‌های سنگین و ... ایجاد شده است. در طول تاریخ پادشاهان و حکومت‌هایی سرآمد بوده‌اند که سعی کرده‌اند با رشته اصلاحاتی در دادگری و نیز تبیین قوانین انسانی‌تر به این امر مهم دست یابند. از همین رو قوانین و اصلاحات اجتماعی و حقوقی با پیشرفت جوامع و بهره‌مندی از تجربیات پیشینیان، به تکاملی نسبی دست یافته است و ریشه‌یابی و دقت نظر در گونه‌شناسی مصادیق عدالت، بستری از مفاهیم مدنی را در طول تاریخ تمدن باستان به وجود آورده است. در بسیاری از موارد، در لوای تبیین مظاهر عدالت و دادورزی، از دین به عنوان اهرمی که هدایت‌کننده و شکل‌دهنده جامعه است، استفاده شده؛ به نحوی که بسیاری از قوانین و احکام دینی، منجر به ایجاد احساس عدالت در زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی دوره‌های مختلف تاریخی را نمایش می‌دهد. در این میان، علاوه بر منابع مکتوب و اسناد ثبت شده، برخی از غنی‌ترین آثار به جا مانده از فرهنگ و تمدن در راستای دادگری، دست‌ساخته‌هایی چون معماری و نقش برجسته‌هایی است که می‌توان از آن‌ها به عنوان منابع ادبی و نشانه‌شناسی، در زمینه مطالعات جامعه‌شناسی، دین‌شناسی، هنر و همچنین حقوق و جزا و نیز علوم سیاسی بهره برد. از همین رو، در فصول این کتاب بر مبنای ترتیب

تاریخی به بررسی و خوانش مفاهیم، نقش دین، اساطیر، آثار هنری و ... در زمینه عدالت و دادگری در جوامع اولیه و نیز تمدن‌های هند و ایران باستان پرداخته شده است. به این منظور، تاریخ و فرهنگ تمدن‌های ایران و هند به مورد بررسی قرار گرفته و زمینه‌های شکل‌گیری مصادیق مرتبط با عدالت اجتماعی، فردی، سیاسی و دینی در دوران‌های مختلف شناسایی شده است. در این پژوهش، به اعتقادات دینی و اساطیری تمدن‌های ایران و هند توجه ویژه‌ای شده و سپس مظاهر مرتبط با داوری و دادگری در طول تاریخ حکومت‌های گوناگون مورد پردازش قرار گرفته است. چنانچه در فصل اول فرهنگ دادگری در تمدن هندوایرانی و مظاهر و مضامین طبیعت و خدایان مرتبط با آن در حفظ و حراست از نظم جهانی و عدالت مورد مطالعه قرار گرفته است. در فصل دوم با عنوان فرهنگ دادگری در هند، به تبیین مفاهیمی پرداخته شده که به عنوان تمدنی پایه، نقش اساسی در مراودات فرهنگی با ایران دارد. همچنین به بنیان نظری، منابع ادبی-هنری و ساحت دینی دادگری و نیز خدایان و اساطیر مرتبط با عدالت در تمدن هند پرداخته شده است. در فصل سوم فرهنگ و ارزش‌های دادگری در نظام فکری بومیان نجد ایران باستان و به‌ویژه تمدن عیلامیان، خدایان مرتبط با عدالت و دادگری، جنبه‌های اساطیری و همچنین جایگاه نظام‌های دینی و سیاسی و نیز جنبش‌های اجتماعی در ایجاد و تبیین دادگری و عدالت در ایران باستان بررسی شده است. در فصل چهارم به فرهنگ دادگری در دوره ماد، با بررسی ساختار اولین نمونه حکومت اجتماعی شناخته‌شده در ایران و نقش جریان‌های دینی در شکل‌گیری عدالت و دادگری توجه شده است. در فصل پنجم به ساختار حکومت محامشیان، اهمیت امر دادگری در این امپراطوری و نقش عمده‌ای که در ایجاد و تحول نظام دادگری در باستان دارد پرداخته شده و نمونه‌ها و مصادیق بارز تحول فکری ایرانیان در پرداختن و تعهد به امر عدالت ارائه شده است. در فصل ششم با نگاهی به نظام سیاسی و اجتماعی دوره اشکانیان، تأثیر و تحول امر دادگری از تمدن‌های پیشین و تفکرهای هم‌زمان با دوره اشکانی، وضعیت دادگری و عدالت در این حکومت مورد کنکاش قرار گرفته است. در فصل آخر با تجسمی دقیق‌تر از منابع مکتوب در زمینه دادگری و بکارگیری دستاوردهای دیگر تمدن‌ها، شرحی دقیق از ساز و کار امر دادگری و نیز نقش جنبش‌های انقلابی در جامعه دوره ساسانی بطور مفصل با بررسی و مطالعه منابع مکتوب ارائه گشته است.